

KÖBÁNYAI JÁNOS

Az élet kertje

Temető. Halottak birodalma, nyughelye, végső állomása stb. – tartja róluk a közfelfogás. Mint minden közhely, ez a vélekedés is tartalmazza az igazság egy vékonyka felhámját. Mert a temetők földje valóban élettelen, oszlásnak induló emberi testekkel és az emlékükre emelt kövekkel van tele. De mindez nem jelenti azt, hogy e kert ne éppen az élőkre – a természetre és a humán társadalomra – jellemző színtér legyen. Olyan hely, amely mint egy tükörkép, a jövő lakója számára az élő világról, a jelen idő emberéről veri vissza az üzenetét. Mégpedig abból a szempontból, ahogyan a jelen embere viszonylik önmagán keresztül ahhoz a szerves történelemhez, amelynek éppen ő a pillanatnyi végeredménye (terméke).

Tehát a temető: találkozóhely. *Múlt és jövő* kézfogásának folyamatosan visszatérő aktusa, amely a jelen percérvényűségében hordja magában az elszakadás és a születés mozzanatát. Maga az organikus élet, amely a térbeli három dimenzió túl, az idő faktorait is itt gyűjti fókuszba, s nem különben a biológikum egymásba érő-hatoló stafétáját; a gyökereket, a törzset és a még meg nem született élet feltételeit. A temetőhöz éppúgy hozzátartozik elrendezettsége, a látogatói, a látogatások nyomai (virágok, koszorúk, kavicsok, gyertyacsonkok), mint a főszereplő sírkövek, amelyeknek a stílusa, állaga s a rájuk vésett adatok, évszámok, mint fatörzsön az évgyűrűk, a szerves organizmus folyamatát rögzítik. Megannyi adat, üzenet. A temetői séta sokszereplős regény: korszakok, személyiségek véghetetlenül áradó információs hullámmása, amelynek utolsó tarajos tetejű lókése épp bennünket röpit az ismeretlen jövő délibáb-szárazföldje felé.

Mindez a paradoxonnak tűnő evidencia egyidős az emberrel, aki halottait megkülönböztetett búcsúval és emlékekkel látta el. Azaz a vallásos emberrel egyidős, a személlyel, aki a tudás almájából harapva (öntudatára eszmélve) nem tud léte végességébe beletörődni, s megteremtette a *hitet*; azt a csak belőle (Istenből) fakadó lelki ténytet, hajtómotort, amely a lényét a biológikumán túl is meghatározza és – ezzel magát a világot fönn tartván – annyi szorongató kétely és viszontagság után, meghatározza ma is.

Erre láttató példa, bizonyíték, hogy a mai világ nagyrészét és az európai civilizáció egészét megalapozó zsidó vallás a temetőt *Bész hakvorosznak* vagy Bész hachájimnak, az élet házának, valamint Bész Ólamnak, az örök háznak is mondja. Ez a költői elnevezés az igazság költészete (mint minden jelentős költészet), mert alapjaiban ragadja meg a zsidó vallást (életszemléletet, sorsnak és történelemnek e hitvilágnál is szélcsebb ölcélésű komplexumát), azaz a Messiás-várást, amelynek alapeleme a feltámadásba vetett hit. Ezzel az ígérettel a zsidó ember mindennap megerősíti magát: a tizenhármas benedikcióban (simoné eszié) elmondja: „Dicsérettel Isten, aki megelevenítetted a halottakat.” Maimonidesz fölvette a tizenhárom hitvallomásba (selosz ekré ikorim): „Szilárdan hiszem, hogy bekövetkezik a halottak feltámadása akkor, amikor a Teremtőnek az tetszik, dicsértessék az Ő neve.”

Mennyország azonban nincs. A mennyország *itt* a földön van. A hit ezen a sárgolyón ígéri a folytatást. Persze az *itt* megismert szenvedések és az utolsó ítélet során kiostálendő gonosz emberek nélkül. Tehát a halottak az élők kertjében nyugosznak: *ideiglenesen*. Ami közvetlenül tapasztalhatatlan, az Istennél végtelen, az az embernél ideiglenes, illetve ellenőrizhetetlenül szakaszosan megy végbe. A lényeg azonban egynemű: *az élet örök*.

Ez az oka annak, hogy a zsidó örök időre veszi meg a sírhelyét, azaz fönn tartja a helyét ezen a világon (akár Ábrahám ősatya a Makpela barlangot), s azt a Messiás eljöveteleig senkinek sincs joga megbolygatni.

A történelem azonban alaposan megbolygatta mind a temetőket, mind a lakóik sorsát, amit a zsidók éppen a hitetlenségük, illetve nem tökéletes, feltétlen hitük miatt szenvedtek el („... És elszórlak benneteket a népek közé és kardot rántok utánatok. . .”), de az intő prófécia befeljegyzését mégis beteljesítve („... De mégis, amikor ellenségeik országában lesznek, nem vetem meg, és nem utálom meg őket, hogy végképp megsemmisítsem őket, és megbontsam szövetségemet velük. . . hanem megemlékezem javukra őseik szövetségéről. . .”) az egyedüli ókori népként, annyi ritkító üldöztetés ellenére ma is *népként* élnek.

A túlélés folyamatát – a múltat a jövővel a feltámadásban való hitben összekapcsoló jelenek láncszemeit – mutatják be a zsidó temetők. Minden irodalmi megközelítésnél érdekletesebben tanúsítva azt a sorsot, amelyet a „népek között” a maguk másságát megőrizve megélték, s mai helyzetük perspektíváit is felvillantják. . .

A középkorban – amikor a zsidók Spanyolországból vagy a Rajna mellékéről egész Európába kirajzottak – a gettó végén vagy ahhoz egész közel állították föl a temetőt. Minthogy többnyire a városoktól egészen kis helyet kaptak e célra, meglehetősen sűrű időközökben egymás fölé temettek. A sírok között legalább határsznyi helyet kellett hagyni. A sűrűn előforduló pogromok a temetőben végződtek, amikor az üldözök – több élő nem lévén – a halottakra vetették magukat. (Ez egészen napjainkig előfordul.) Békésebb időkben is felhasználták a sírköveket építkezésekhez. Vannak helyek, ahol a zsidók ötszáz vagy ezer évig éltek, de ezt sírkövek mégsem tanúsítják. Ez a helyzet Magyarország régi zsidó temetőire is áll. Sem Székesfehérvárott, sem Esztergomban nincs egyetlen Árpád-kori sírkő sem, ellenben római korit találtak. A legrégebb zsidó sír Nagyszombatban került elő, 1340-ből való. Héber felírata így hangzik: „Itt van eltemetve a becsületes ember és hűséges férfiú, Izrael, Chájim fia, kit éjjel ágyában meggyilkoltak. Halála engesztelés legyen számára, s az Ur bosszulja meg vérét. Támmuz hó 22. napján, kedden, időszámításunk 5100. évében.” Ugyancsak itt találtak egy 1391-ből való követ, amelyen az esztendő, mint a „jajgatás éve” van feltüntetve.

Azt a legújabbkori cezúrát is pontosan regisztrálták e kertek, amikor úgy tűnt: nincs mire várni. Egy nemzedék számára elveszett a várakozás értelmébe vetett hit.

A hit megrendülésével az élők kertjei darab időre a holtak, kísérgető lidércek földön *kívüli* területévé változtak. A temetőket, akár a beléjük vetett halott testek: homlásnak, oszlásnak indultak. Az élet kertjei, a föléljük kerekedő történelem fojtásában, a rájuk szórt szemét és székely guanójában egyé kezdték válni a pusztá, kietlen földdel.

S aztán: mégsem. Mint a betokosodott, élettelen magok, újból kicsiráztak. A borzasztó rostálás után belőlük kinőtt és messze sodródott vegetáció utánuk nyúlt. Az újból kibomló életvirág szükségét érezte, hogy megtisztítsa a közte és a gyökerek közötti utánpótlás-vonalak rajzát. A legkacsakaringósabb utakon visszakapaszkodó kacsok, léggyökerek, kertek felé nyújtóznak. A magányos, gazzal felvert, kő és történelem töredékekkel beszórt földek számukra meghatározó titkokat rejtenek. Titkokat: kapukat. A múlt kapuit. Ugyanis, akiket itt „áldott” vagy innen „vert el a sors keze”, azoknak – éljenek bármely földtekén – csak ezeken a kapukon keresztül nyílik útjuk a jelent és jövőt meghatározó múltba. Tehát kell, és *itt* kell lenniük a kapuknak, mert a pontosan soha nem tudható számú, a legkülönbözőbb földrajzi, időbeli és lelki távolságokba elszármazottaknak (azoknak is, akik ma vagy holnap születnek meg) legyen meg a lehetőségük, hogy rajtuk a saját múltjukra (önmaguk azonosságába) belépjenek. S ennek így kell lennie, mert a világot ennek a vegetációnak a látható és láthatatlan hajszálygyökerei arbronsózzák egybe addig, míg el nem jön a Messiás.

Vagy a feltámadás korát be nem váró öngyilkos emberiség végítélete.

